

گفتار و کردار امام علی (ع) در مفاهیم عرفانی

(تاسده پنجم)

زهرا ابراهیمی

انتشارات هرمس

انتشارات هرمس

تهران، خیابان ولیعصر، بالاتر از میدان ونک، شماره ۲۴۹۳ - تلفن: ۸۸۷۹۵۶۷۴
مجموعه ادب و هنر - عرفان ۱۶

گفتار و کردار امام علی (ع) در مفاهیم عرفانی (تاسده پنجم)

زهرای ابراهیمی

(استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال)

طرح جلد: واحد گرافیک هرمس

چاپ اول: ۱۳۹۶

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

چاپ: رسام

همه حقوق محفوظ است.

سرنشانه	ابراهیمی، زهرا، ۱۳۴۸ -
عنوان و نام پدیدآور:	گفتار و کردار امام علی (ع) در مفاهیم عرفانی (تاسده پنجم) / زهرا ابراهیمی
مشخصات نشر:	تهران: هرمس، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری:	ده + ۲۷۴ ص.
شابک:	978-600-456-004-7
وضعیت فهرست نویسی:	فیا
یادداشت:	کتابنامه
موضوع:	علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. - دیدگاه درباره عرفان
موضوع:	Ali ibn Abi talib, Imam I, 600-661 - Views on mysticism
موضوع:	علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. - عرفان
موضوع:	Ali ibn Abi talib, Imam I, 600-661 - Mysticism
موضوع:	تصوف - متون قدیمی تا قرن ۱۴
موضوع:	Sufism -- Early works to 20th century
موضوع:	عرفان - متون قدیمی تا قرن ۱۴
موضوع:	Mysticism -- Early works to 20th century
رده بندی کنگره:	۱۳۹۵ ۲/۱۲ ع/۴ BP۳۸/۰۹
رده بندی دیویی:	۲۹۷/۹۵۱۵
شماره کتابشناسی ملی:	۴۵۶۶۸۳۳

فهرست

۱	مقدمه

فصل اول: امام علی (ع) از دیدگاه صوفیه

۷	مقدمه
۸	اوصاف برجسته امام علی (ع)
۱۴	امام علی (ع) و خلفا
۱۸	اوصاف اولیاء از دیدگاه امام علی (ع)
۲۰	کرامات امام علی (ع)
۲۴	تصویر امام علی (ع) در روایات و خوابهای صوفیه
۲۶	ادعیه عرفانی منقول از علی (ع) در متون صوفیه
۲۹	توصیه های اخلاقی - عرفانی امام علی (ع) از نگاه صوفیه
۲۹	بازبینی رفتار
۳۰	توجه به مأكولات
۳۰	سخن گفتن
۳۱	سخاوت و ملاحظه کاری
۳۲	اقوال پراکنده

فصل دوم: گفتار و کردار امام علی (ع) در مفاهیم و مبانی اعتقادی اسلام

۳۵	مقدمه
۳۶	توحید
۳۷	گفتار و کردار امام علی (ع) در مفهوم توحید
۴۰	ایمان
۴۲	گفتار و کردار امام علی (ع) در مفهوم ایمان

۴۴	معاد
۴۶	گفتار و کردار امام علی (ع) در مفهوم معاد
۵۲	عدل
۵۳	گفتار و کردار امام علی (ع) در مفهوم عدل
۵۷	وحی قرآن

فصل سوم: گفتار و کردار امام علی (ع) در مفاهیم عرفان نظری

۶۳	مقدمه
۶۴	توحید و وحدانی
۶۶	گفتار و کردار امام علی (ع) در مفهوم توحید وجودی
۶۸	اسماء الهی
۶۹	گفتار و کردار امام علی (ع) در مفهوم اسماء الهی
۷۳	تجلی
۷۵	گفتار و کردار امام علی (ع) در مفهوم تجلی
۷۷	معرفت الله
۷۹	گفتار و کردار امام علی (ع) در مفهوم معرفت الله
۸۵	علم
۸۷	گفتار و کردار امام علی (ع) در مفهوم علم
۹۶	قلب
۹۸	گفتار و کردار امام علی (ع) در مفهوم قلب
۱۰۱	نفس
۱۰۳	گفتار و کردار امام علی (ع) در مفهوم نفس

فصل چهارم: گفتار و کردار امام علی (ع) در مفاهیم عرفان عملی

۱۰۷	مقدمه
۱۰۸	گفتار و کردار امام علی (ع) در مقامات عرفانی
۱۰۸	توبه
۱۱۱	گفتار و کردار امام علی (ع) در مفهوم توبه
۱۱۴	تقوی
۱۱۶	گفتار و کردار امام علی (ع) در مفهوم تقوی
۱۲۴	زهد
۱۲۶	گفتار و کردار امام علی (ع) در مفهوم زهد

۱۳۳	فقر
۱۳۵	گفتار و کردار امام علی (ع) در مفهوم فقر
۱۳۷	صبر
۱۳۹	گفتار و کردار امام علی (ع) در مفهوم صبر
۱۴۲	توکل
۱۴۵	گفتار و کردار امام علی (ع) در مفهوم توکل
۱۴۷	رضا
۱۴۹	گفتار و کردار امام علی (ع) در مفهوم رضا
۱۵۱	گفتار و کردار امام علی (ع) در احوالات و مواهب
۱۵۱	محبت
۱۵۳	گفتار و کردار امام علی (ع) در مفهوم محبت
۱۵۶	خوف و رجا
۱۵۷	گفتار و کردار امام علی (ع) در فاهیم خوف و رجا
۱۵۹	شوق
۱۶۱	گفتار و کردار امام علی (ع) در مازم شوق
۱۶۲	یقین
۱۶۴	گفتار و کردار امام علی (ع) در مفهوم یقین
۱۶۷	کشف
۱۷۰	گفتار و کردار امام علی (ع) در مفهوم کشف

فصل پنجم: گفتار و کردار امام علی (ع) در آداب و صفات اخلاقی - عرفانی

۱۷۳	مقدمه
۱۷۳	ذکر
۱۷۶	گفتار و کردار امام علی (ع) در مفهوم ذکر
۱۸۲	اخلاص
۱۸۴	گفتار و کردار امام علی (ع) در مفهوم اخلاص
۱۸۷	شکر
۱۸۹	گفتار و کردار امام علی (ع) در مفهوم شکر
۱۹۰	اقتدا
۱۹۲	گفتار و کردار امام علی (ع) در مفهوم اقتدا
۱۹۴	ایثار
۱۹۷	گفتار و کردار امام علی (ع) در مفهوم ایثار

۲۰۰	تواضع
۲۰۲	گفتار و کردار امام علی (ع) در مفهوم تواضع
۲۰۵	صدق
۲۰۷	گفتار و کردار امام علی (ع) در مفهوم صدق
۲۰۹	شفقت
۲۱۰	گفتار و کردار امام علی (ع) در مفهوم شفقت
۲۱۱	ماعت
۲۱۲	گفتار و کردار امام علی (ع) در مفهوم قناعت

فصل ششم: گفتار و کردار امام علی (ع) در مستحسنان عرفانی و شریعات

۲۱۵	مقدمه
۲۱۶	منقولات شرعی نرفا امام علی (ع)
۲۱۷	گفتار و کردار امام علی (ع) در مفهوم خرقه
۲۲۰	گفتار و کردار امام علی (ع) در مفهوم سماع
۲۲۳	گفتار و کردار امام علی (ع) در مفهوم خلات
۲۲۶	جمع بندی
۲۳۰	وصف حضرت علی (ع) در کتاب حلی الاولیاء ابی حمیم اصفهانی
۲۵۷	فهرست منابع
۲۶۷	نمایه

مقدمه

یکی از موضوعاتی که در تصوف و عرفان مورد توجه بوده است کثرت ارجاعات صوفیه به گفتار حضرت علی (ع) در بیان مفاهیم عرفانی است. این موضوع می‌تواند فرمایشات امام علی (ع) را به عنوان عاملی دخیل در شکل‌گیری مفاهیم اولیه عرفانی معرفی نماید. کثرت ارجاع به تعالیم ایشان در متون صوفیه که هم در زمینه مسائل نظری و هم در امور عملی مشاهده می‌شود، مبنای سیر و سلوک صوفیانه قرار گرفته‌اند. این حجم ارجاعات صوفیه به ایشان می‌تواند به معنای وجود دستمایه‌های عرفانی در جهان‌بینی آموزه‌های حضرت باشد. در حوزه مفاهیم اعتقادی بیشتر گفتار و کردار حضرت در امور چون توحید، معاد، عدل و ... عرضه شده‌اند و در زمینه مفاهیم ناظر بر مقامات سلوک والات سیر و سلوک نیز در امور چون توبه، زهد، توکل، رضا، خوف و رجا، نسبت به گفتار و کرداری فراوان از ایشان وجود دارد. جالب توجه است که صوفیه حتی در توجیه مستحساناتی چون خرقه، خلوت و سماع هم به حضرت متوسل شده و ارجاعاتی به ایشان دارند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که می‌توان از قرن دوم صوفیه به عنوان منبعی برای شناخت حضرت امیر (ع) استفاده کرد. ضمن اینکه بعضی سخنان حضرت هم بدون ارجاع به نام ایشان در متون تصوف آمده که نشانگر سهم پنهان وی در معارف صوفیه است. همچنین در این تحقیق مهم‌ترین ناقلان گفتار و کردار حضرت و تاثیرگذارترین مآثرات ایشان نیز فهرست شده‌اند. این کتاب به بررسی گفتار و کردار امام علی (ع) در مفاهیم عرفانی تا سده

پنجم می‌پردازد. مفاهیم عرفانی در واقع واژگانی هستند که خود عرفا وضع کرده‌اند و دلالت بر امری در جهان‌بینی ایشان دارد و یا کلماتی برآمده از سایر انواع دینداری هستند که به سبب باز تعریف صوفیان، جنبه‌ای عرفانی یافته‌اند. آنچه مسلم است، عرفا از این مفاهیم مقاصد خاصی را در نظر دارند که تأمین‌کننده نظام فکری خودشان است. منظور از گفتار و کردار امام علی (ع) نیز بیان هرگونه نقل قول مستقیم یا غیر مستقیم یا کردار و رفتار ایشان است که با توجه به پرشمار بودن متون صوفیه، این تحقیق به متونی معطوف می‌گردد که تا سده پنجم به نگارش درآمده است.

با توجه به اینکه بیشتر طریقه‌های صوفیه سلسله مشایخ خود را به امام علی (ع) می‌سازند و به ویژه در متون متقدم تصوف، نقل قول‌های فراوانی از آن حضرت وجود دارد، می‌توان این فرضیه را بررسی نمود که بسیاری از مبادی و مفاهیمی را که در تصوف مطرح می‌شود در تعلیمات و سخنان امام علی (ع) قابل ملاحظه است. به عبارت دیگر، با رو بودن حضرت علی (ع) در طرح مفاهیم عرفانی از این طریق قابل تحقیق است. البته از آنجا که در مورد زمینه‌های پیش از اسلام جریان‌های عرفانی در شبه جزیره عربستان و یا عراق اطلاع دقیقی در دست نیست، به دشواری می‌توان این مسأله را مطرح کرد که آیا حضرت در بیان یک مفهوم عرفانی پیشرو بوده‌اند و یا اینکه متولیان قرار موجود در محیط خویش را دوباره مطرح ساخته‌اند. آنچه واضح و غیر قابل انکار است، صوفیه در کتاب‌ها و رسائل خود مطالبی را از امام علی (ع) نقل نموده‌اند.

اغلب متون عرفانی تا قرن ششم قمری مطالبی را از حضرت علی (ع) نقل نموده‌اند که قالب‌هایی مختلف و شکلی پراکنده دارد. البته در این میان، متونی هم به چشم می‌خورد که به طور مفصل و متمرکز از فرمایش‌های ایشان نقل نموده‌اند؛ برای نمونه، می‌توان ابونصر سراج طوسی را نام برد که یک باب از کتاب اللّمع فی التصوف را به معرفی حضرت علی (ع) و ذکر فضایل وی اختصاص داده است. علاوه بر آن، هجویری نخستین صوفی فارسی‌نویس است که در کتاب کشف المحجوب خود، یک باب کوتاه در معرفی حضرت دارد، اما مفصل‌ترین پرداخت

عرفانی به گفتار و کردار امیرالمؤمنین (ع) را باید در نوشتار گرانقدر ابونعیم اصفهانی جستجو کرد که ۲۶ صفحه از مجلد اول کتاب حلیۃ الاولیاء را به معرفی حضرت علی (ع) اختصاص داده است. این بخش مشحون از عباراتی وثیق و اشاراتی دقیق از حضرت است که برای بسترسازی جهت طرح و اثبات مبانی عرفانی عنوان شده‌اند. از جمله عرفای متأخر تا سده پنجم، می‌توان به محمود بن عثمان در فردوس المرشديه فی اسرار الصمدیه، ابوسعید خرقوشی در تهذیب الاسرار و امام محمد غزالی در احیاء العلوم اشاره کرد که بخشی اندک، اما مستقل از آثار خود، به ذکر فضایل و کرامات امیرالمؤمنین علی (ع) معطوف داشته‌اند.

در مورد مآخذ صوفیه، در ذکر اوصاف و اقوال امام علی (ع) به دشواری می‌توان اظهار نظر نمود. همان گونه که می‌دانیم، نخستین اثر جامع و مستقل در حوزه شیعی، کتاب نهج البلاغه است که به وسیله عالم و شاعر بزرگ محمد بن حسین (معروف به شریف رضا ۳۵۹-۴۰۶ ق) و در حدود ۴۰۰ ق گردآوری شد. شرح‌های معتبر نهج البلاغه را نیز کسانی چون ابوالحسن زید بهیقی (م ۵۶۵ ق)، قطب الدین سعید راوندی (د. ۵۱۶ ق)، قطب الدین محمد کیدری (د. ۵۷۶ ق)، ابن ابی الحدید (د. ۶۴۹ ق) و ابن مہتم بحرانی (د. ۶۷۷ ق) تألیف نمودند که همگی از قرن ششم به بعد می‌زیستند. قابل ذکر است که تا انتهای این قرن، در هیچ کدام از متون عربی عرفانی مدرسه، نام نهج البلاغه به عنوان مأخذ به چشم نمی‌خورد. در میان آثار فارسی هم تا قرن سیزدهم به صراحت از نهج البلاغه یاد کرده، دستورالوزرا نوشته محمود بن محمد اصفهانی (د ۶۱۲ م) است. بنابراین، به سختی می‌توان نهج البلاغه را منبع اصلی صوفیه در پرداختن به اقوال امیرالمؤمنین (ع) دانست، بلکه باید مآخذ ایشان را در کتب حدیثی و تفسیری متقدم (اعم از شیعی و سنی) و از همه مهم‌تر، سنت شفاهی تصوف جستجو نمود. ما در این کتاب به مقتضای طرح سخنان حضرت علی (ع) کنکاشی مستقل نیز در یافتن متناظر آن‌ها در متون شیعی خواهیم داشت.

چگونگی طرح تعالیم ایشان در متون صوفیه تا اندازه‌ای با سبک و سیاق متون رسمی حدیث متفاوت و نحوه راهیابی فرمایش‌های حضرت به مکتوبات تصوف

نیز قابل بررسی است. می‌توان تصور کرد که صوفیان از دو طریق به تعالیم امام علی (ع) دسترسی داشته‌اند: یکی از طریق منابع روایی رسمی و کتب حدیثی و دیگر از طریق سنتی شفاهی که بعضاً برخی از صوفیان مدعی آن هستند. در مورد تعالیم دسته نخست می‌توان مأخذ بسیاری از گفتار حضرت را در متون روایی اهل سنت و تشیع نشان داد. اما در مورد دسته دوم از گفتار و کردار حضرت، شاید بتوان رد پای آن‌ها را در مطالبی نشان داد که در متون کهن وجود ندارند، اما در قرون متأخر در برخی از منابع دینی، روایی و نیز در آثار صوفیه راه یافته‌اند. هدف این نوشتار بررسی کم و کیف گفتار و کردار حضرت در مفاهیم و اصطلاحات صوفیه در دوره سده‌های دوازدهم و سیزدهم هجری است. شاید نتوان در زمینه تأثیرپذیری صوفیه از کلام امام علی (ع) معتبر تاریخی ارائه کرد، اما نشان دادن شباهت‌های قابل توجه و حتی کاربرد اصطلاحات یکسان به ضمیمه ادعاهای خود صوفیان در انتساب این مفاهیم به امام علی (ع)، رواند، هم - حضرت را در تبیین مفاهیم عرفانی مشخص کند و ضمناً قابلیت برداشت‌های عرفانی از فرمایش‌های حضرت را نشان می‌دهد. در خصوص ضرورت این پژوهش باید خاطر نشان کرد که آثار متعددی اعم از پایان‌نامه، کتاب، مقاله و غیره، راجع به مباحث عرفانی صوفیه تالیف شده، اما در مورد سهم ائمه (ع) در شکل‌گیری، تبیین و تحریف مفاهیم و اصطلاحات عرفانی تحقیقات خاص و جامعی انجام نشده است. از این جهت این تحقیق از نظر بررسی چگونگی طرح فرمایش‌های حضرت علی (ع) به عنوان نخستین امام و البته یکی از امامان تأثیرگذار در تاریخ اسلام، و همچنین از نظر بررسی سهم گفتار و کردار امام علی (ع) در بیان این مفاهیم به وسیله صوفیه دارای اهمیت است. در این تحقیق ابتدا گفتار و کردار امام در مفاهیم عرفانی استخراج شده و در قالب مفاهیم نظری و عملی نیز تفکیک گردیده است. سپس کاربرد مفاهیم عرفانی تا قرن پنجم مورد توجه قرار گرفته و میزان تأثیرپذیری صوفیه در آن موضوع، ارائه گردیده است. باید یادآور شد که صوفیه از بسیاری سخنان آن حضرت استفاده نکرده‌اند، این نیز ممکن است به دلیل عدم دسترسی به سخنان ایشان در آن موضوع باشد.

در این دوره محسوب نمی‌شده است. البته گاهی نیز صوفیه تبیین متفاوتی از سخنان ایشان داشته‌اند که ممکن است مفهوم به کار رفته در مفاهیم عرفانی صوفیه با سخنان حضرت امیر(ع) صرفاً اشتراک لفظی بوده باشد. بدیهی است که ماحصل این کتاب در تبیین و مشخص نمودن جایگاه حضرت در تصوف نیز راهگشا خواهد بود و داوری در مورد نسبت میان تصوف و تشیع را هم تسهیل خواهد کرد.

با وجود بررسی‌های متعدد و جداگانه در مورد مفاهیم عرفانی در سخنان امام علی(ع) و تصوف، هیچ‌کدام از تحقیقات انجام‌شده به طور جامع به کاربرد سخنان امام علی(ع) در گفتارهای صوفیان از قرن اول تا پنجم هجری نپرداخته‌اند و حداکثر یکی از این مفاهیم را مورد بررسی قرار داده‌اند. گاه نیز به تأثیر آموزه‌های علوی بر یک شخصیت خاص در تصوف اشاره شده است. لذا تحقیق حاضر می‌کوشد مواضع فوق را پوشش داده و کار نوینی در این عرصه باشد.

این پژوهش مبتنی بر تحقیق کتاب به‌ای با بهره‌گیری از نرم افزارهای عرفانی، با استفاده از ابزار فیش‌برداری و روش توصیفی-تحلیلی صورت گرفته است.

این کتاب در چند فصل تدوین گشته است. در فصل اول عنوان امام علی(ع) و تصوف، به شخصیت و جایگاه و اوصاف عرفانی امام علی(ع) می‌پردازد و همچنین دیدگاه ایشان را نسبت به عرفان تبیین می‌نماید. فصل دوم به گفتار و کردار امام علی(ع) در مفاهیم اعتقادی اسلام همچون توحید، معاد و خدا پرداخته می‌شود. فصل سوم نیز به گفتار و کرداری می‌پردازد که بیشتر جنبه نظری دارند. معیار انتخاب در اینجا مقدمه قیصری بر فصوص الحکم است. با توجه به اینکه هر آنچه در این سده‌ها مطرح شده سیر و سلوک و آداب عملی است و مفاهیم نظری عرفان، مربوط به سده هفتم به بعد است، باید بخش عمل، مقدم قرار می‌گرفت اما به دلیل اینکه مبانی نظری راهنمای عمل و مقدم بر آن است در این پژوهش بخش نظری در اولویت قرار گرفت. فصل چهارم، به گفتار و کردار امام علی(ع) در

مفاهیم عرفان عملی می‌پردازد که خود شامل دو بخش مقامات و احوالات است. فصل پنجم به آداب و خصائل اختصاص دارد که مفاهیمی چون: ذکر، شکر، تواضع، اخلاص و ... را پوشش می‌دهد، مبنای اتخاذ این چینش آن است که در متون تعلیمی تصوف، مثل اللّمع سراج طوسی، این مفاهیم جزو مقامات یا احوالات هستند و بیشتر به عنوان آدابی صوفیانه مطرح شده و یا جزو صفات یک عارف محسوب می‌شوند. در فصل ششم ذیل عنوان شریعات و مستحسّنات، به مفاهیمی مانند: خرقه، سماع و خلوت اشاره شده است. در پایان نیز به جمع‌بندی از مباحث ارائه شده پرداخته می‌شود و میزان تاثیر امام علی (ع) بر صوفیه مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

بدون تردید در این پژوهش تلاش بسیاری صورت گرفت تا با توجه به موضوع (گفتار و کردار امام علی (ع) در مفاهیم عرفانی «تا سده پنجم»)، گستردگی کار، مآخذ در دسترس، مباحث مرتبط تبیین و تفسیر گردد. خاطر نشان می‌سازد پایان این کتاب، پایان کار در این حوزه نیست. این پژوهش در حقیقت روزه‌ای است که می‌تواند با ایجاد انگیزه، هکسای تحقیقات جامع و کامل در این مسیر گردد. در انتها، سپاسگزارم از همه اساتید فرهیخته که توفیق خوشه‌چینی از علم و معرفت آنان را یافتم، و عزیزانی که شهر آسمانی‌شان آرام‌بخش آلام زندگی‌ام بود — پدر و مادر و همسر و دردانه فرزندانم.